

UOT 371

Təranə Murad qızı İsayeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
<https://orcid.org/0000-0003-4977-6224>
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6445303>

ELMİN İNKİŞAFI VƏ TƏTBİQİNDƏ MÜƏLLİMİN ROLU

Tарана Мурад гызы Исаева
доктор философии по педагогике
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В РАЗВИТИИ И ПРИМЕНЕНИИ НАУКИ

Tarana Murad Isayeva
doctor of philosophy in pedagogy
Azerbaijan State Pedagogical University

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE DEVELOPMENT AND APPLICATION OF SCIENCE

Xülasə. Bütün sahələrin əsasında, inkişafında təhsil, onun tətbiqində müəllim dayanır. Müəllim müqəddəsdir! Cəmiyyətə elm, bilik, tərbiyə, kamillik bəxş edən müəllim ən yüksək peşə sahibidir. Respublikamızda belə bir müqəddəs peşəni yetişdirən, elm ocağı olan, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti hər il yüzlərlə ən ali müəllimlik peşəsinə sahib olan gənclər yetişdirir. Pedaqoji Universitetin fundamental prinsiplərindən biri pillələr üzrə ümumtəhsil məktəbləri, kolleclər, bakalavr, magistratura və doktoranturaya qədər elmi və elmi-pedaqoji kadrların fasiləsiz hazırlanması sisteminin həyata keçirilməsidir.

Açar sözlər: *cəmiyyət, təhsil, ən yüksək peşə, savadsızlığın aradan qaldırılması, kadrların inkişafı və təlimi*

Резюме. В статье подчеркивается, что в жизни каждого человека, важна роль учителя. Она формирует основу и развитие всех сфер обучения. Насколько почетна и важна роль учителя в обществе, настолько подготовка учительских кадров является сложным и ответственным процессом. Именно Азербайджанский Государственный Педагогический Университет является научным центром культивации этой священной профессии в нашей республике. Азербайджанский Государственный Педагогический Университет ежегодно обучает сотни молодых людей высшей педагогической профессии. Одним из основополагающих принципов педагогического университета является внедрение системы непрерывной подготовки научных и научно-педагогических кадров вплоть до общеобразовательных школ, колледжей, бакалавриата, магистратуры и докторантуры

Ключевые слова: *общество, образование, высшая профессия, ликвидация безграмотности, обучение и развитие кадров*

Summary. The work examines the life of every person, the role of the teacher is important, it forms the basis and development of all areas of education. As honorable and important as the role of the teacher in society, the training of teachers is a complex and responsible process. It is the Azerbaijan State Pedagogical University that is the scientific center for the cultivation of this sacred profession in our republic. The Azerbaijan State Pedagogical University annually trains hundreds of young people in the higher pedagogical profession One of the fundamental principles of the pedagogical university is the introduction of a system of continuous training of scientific and scientific-pedagogical personnel up to secondary schools, colleges, bachelor's, master's and doctoral studies.

Key words: *Society, Education, higher profession, elimination of illiteracy, training and staff development*

Təhsil dövlətin, cəmiyyətin, hər bir insanın həyatında mühüm rol oynayır və onu formalaşdırır. Bütün sahələrin əsasında, öyrənilməsində, inkişafında, təhsili və onun tətbiqində müəllimin rolu əvəzəlməzdir. Müəllim müqəddəsdir! Cəmiyyətə elm, bilik, tərbiyə, kamillik bəxş edən müəllim ən yüksək peşə sahibidir. Hansı peşəni seçsək, yenə müəllimə borcluyuq. Müəllimlik peşəsi dünyada ən çətin, məsuliyyətli, eyni zamanda ən şərəfli və ən gözəl peşə olduğundan insanlar həmişə müəllimə hörmətlə yanaşmışlar. Ulu öndər Heydər Əliyev müəllimlərə müraciətlə demişdir: “Məktəb elə bir prosesdir, orqanizmdir ki, burada şagird, tələbə, müəllim, bütün kollektiv inkişafdadır”, “Təhsil millətin gələcəyidir”, “Mən yer üzərində müəllimdən yüksək ad tanımıram” deyən ulu öndər Heydər Əliyev daim müəllimlərə və müəllim hazırlayan Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinə yüksək qiymət vermişdir. ADPU-nun 50 illik yubileyində universitetimizə Qırmızı Əmək bayrağı ordenini ümummilli lider şəxsən özü təltif etmişdir.

Respublikamızda artıq 100 ildir (1921-2021) fəaliyyətdə olan, müqəddəs elm ocağı olan, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti hər il yüzlərlə ən ali müəllimlik peşəsinə sahib olan gənclər yetişdirir. Hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda müəllim kadrlarına çox böyük ehtiyac var idi. Müəllim kadrları hazırlamaq üçün 1921-ci il 26 avqustda hökumətin verdiyi 66 sayılı qərara əsasən Azərbaycan Pedaqoji İnstitutu təsis edildi. 1923/24-cü dərslər ilində tarix fənni ictimaiyyətlə əvəz edildi. “İctimaiyyət” kursunda tarix, iqtisad və hüquq elmlərinin əsaslarına dair müəyyən biliklərin verilməsi nəzərdə tutulurdu. Elə həmin il I və II dərəcəli məktəblər üçün “İctimaiyyət” proqramları nəşr olundu. Bu zaman dərslər və dərslər vəsaitlərinin hazırlanması da ciddi problemlərdən biri idi. Sovet Azərbaycanında tarixə dair ilk dərslər kitabı 1924-cü ildə nəşr edildi. Bu, həmin illərdə Pedaqoji İnstitutda müəllim işləyən Davud Şərifovun “Əski mədəniyyət tarixi” idi. D. Şərifovun kitabı həm rus, həm də Azərbaycan dilində nəşr olunmuşdur. Dərslərin elmi səviyyəsi yüksək olmasa da yaxşı illüstrasiya edilmiş və sadə dildə yazılmışdı. Burada qədim insanlar necə yaşayırdılar və s. mövzular tədris olunurdu (1, s. 204)

1923/24-cü dərslər ilindən başlayaraq RSFSR və digər respublikalarda dərslər DES-in (Dövlət Elmi Sovetinin) hazırladığı kompleks proqramlarla keçilməyə başladı. Azərbaycanda isə kompleks proqramlar üzrə dərslərin hələlik yoxluğu və müəllimlərin həmin proqramlarla işləməyə hazır olmamaları üzündən həmin proqramlara keçmək 1926-cı ilədək ləngidi. Bu proqramlarda təlim materialları üç istiqamətdə qruplaşdırılırdı: təbiət, əmək, cəmiyyət. Proqramın mərkəzində insanların əmək fəaliyyəti dururdu. Hələ 1921-ci ildə məktəblərin iki dərəcəli politexnik məktəblərlə əvəz edilməsi barədə qərar verildi. I dərəcə beşillik, II dərəcə dördillik kurs kimi müəyyənləşdirildi (4, s. 16).

İlk illərdə Pedaqoji İnstitutda ali pedaqoji kişi və qadın institutları kimi 8 fakültədən ibarət fəaliyyətə başlamışdır. Azərbaycan SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin sədri Nəriman Nərimanovun imzaladığı dekretə əsasən burada cəmi 6 nəfər milli dildə təhsil alırdı. İlk məzunları 1923-24-cü illərdə buraxılmışdır. Abdulla Şaiqin təşəbbüsü ilə yaradılan ilk anadilli məşhur “Nümunə məktəbi” də Pedaqoji İnstitutun nəzdində fəaliyyət göstərmişdir.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu təsis olunduğu gündən kadr hazırlığında və onun yetişməsində çox böyük rol oynamışdır. Universitetin arxiv sənədləri olduqca zəngindir. Bu sənədlər bir daha sübut edir ki, Pedaqoji Universitetimizdə Azərbaycanın ən görkəmli qabaqcıl elm xadimləri, rəhbər işçilər, şairlər, yazıçılar və s. təhsil almış və fəaliyyət göstərmişlər. Onlardan 1940-cı illərdə İkinci dünya müharibəsinin kəşfiyyat-təxribat qrupunun rəhbəri Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Mehdi Hüseynzadə, Xıdır Mustafayev (motoatıcı), Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları Mətləb Quliyev, Mirələkbər İbrahimov, general-leytenant Vəli Nağıyev və b. V.İ. Lenin adına Pedaqoji İnstitutu bitirmişlər.

1926-cı ildə Azərbaycan sovet kimyaçısı, akademik Yusif Məmmədəliyev, 1950-1951-ci illərdə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun rektoru olmuş akademik Mehdi Mehdiyev, ilk xalq şairi Səməd Vurğun, yazıçı, dramaturq, professor Şixəli Qurbanov, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, dövrünün canlı ensiklopediyası Maqşud Cavadov, türkoloq, əməkdar elm xadimləri, akademiklər Məmməd Arif Dadaşzadə, Feyzulla Qasımlı, Əlsöhbət Sumbatzadə,

Həmid Araslı, Afat Qurbanov, şair və tərcüməçi, repressiya qurbanı Mikayıl Müşfiq, xalq yazıçısı Mehdi Hüseyn, İsmayıl Şıxlı, Süleyman Rəhimov, İlyas Əfəndiyev, Qılman İlkin, Məmməd Araz, xalq artisti Səid Rüstəmov, şair və tərcüməçi İlyas Tapdıq, AMEA-nın müxbir üzvü Əbdülzəl Dəmirçizadə, professorlar Abdulla Mehrabov, Əjdər Ağayev və Yəhya Kərimov, millət vəkili, professor Fəzail İbrahimli və b. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin məzunları və müəllimləri olmuşlar.

ADPU-nun kafedra müdiri vəzifəsində çalışmış, sonralar universitetin rektoru olmuş AMEA-nın müxbir üzvü, professor Sərvər Aslanov, kafedranın uzun illər müdiri olmuş, tarixçi alim, AMEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, professor, Süleyman Məmmədov, professor Xəlil Köçərli, tarix elmləri doktoru, dosent Əli Haqverdiyev, tarix elmləri doktoru, dosent Nazir Əsədov da universitetin məzunları idi. Hazırda tarix-coğrafiya fakültəsinin dekanı, əməkdar müəllim, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Asif Axunovdur.

Hazırda universitetin rektoru professor Cəfər Cəfərov həm də Azərbaycan tarixi kafedrasının müəllimidir. Məzunlardan hazırda Azərbaycan tarixi kafedrasının müəllimlərindən professor Xəqani Məmmədov, dosentlərdən Zakir Kərimov, Elmira Süleymanova, Eldar Hacıyev, İradə Qasımova, Həbil Həsənov, Elman Mirzəyev, Vurğun Məmmədov, müəllimlərdən Samirə Ramazanova, Nəbi Əsədov və b. göstərmək olar. Kafedranın tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Naibə Əhmədovadır.

ADPU-nun Ümumi tarix və tarixin tədrisi texnologiyası kafedrasının müdiri, professor Yusif Yusifov – tarixçi, şərqşünas, dilçi türkoloq, elamist, toponimist, qədim yazı və Şumür dili üzrə mütəxəssislərdən olmuşdur. Azərbaycanın qədim dövr arxeologiyası üzrə dosent Roza Arazova, kafedranın müdiri və müəllimi olmuş professor, AMEA-nın müxbir üzvü, arxeologiya və etnoqrafiya üzrə alim Vəli Əliyev tədqiq etdiyi sahədə Azərbaycana böyük töhfələr vermişdir.

Kafedranın müəllimləri olmuş professorlar Şükür Sadıqovun, Türk xalqlarının tarixi üzrə mütəxəssis Dərgah Qüdrətovun, Mehdi Salahovun, dosent Tahir İskəndərovun, baş müəllim Rafiq Xəlilovun da adlarını çəkmək mümkündür. Hazırda kafedranın müdiri dosent Sevinc Əliyevdir.

Müəllimlərdən professor, əməkdar müəllim Oqtay Sultanov, professor Mübariz Əmirov, professor, əməkdar müəllim İntiqam Cəbrayilov, tarix üzrə elmlər doktoru, dosent Sevinc Seyidova, dosentlər Rəcəb Əliyev, Səidə Məmmədova, əməkdar müəllim Pərviz Səfərov, Afaq Piriyeva, dosent Nuruzadə Şubay, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktorları Təranə İsayeva, Dəyanət Musayev, Səmayə Mustafayeva, Şəhla Qurbanova, İbadulla Məmmədov, Qabil Bəşirov, Nahidə Hacınskaya, Aytən Mehdiyeva, Səbinə Həziyeva, Taleh Cəfərov, Sevil Bəhrəmov, Əfqan Musayev, baş müəllimlər İndira Ələsgərzadə, İsaməddin Musayev, müəllimlər Nailə Əbdülrəhmanova, Sevinc Əyyubova, Günel Bababəyli, Turanə İsmayılova və s. yüksək səviyyədə kadr yetişdirilməsində, magistratura və bakalavr pilləsində öyrədənləri öyrətmək prinsipini həyata keçirirlər.

İlk bərqərar olduğu gündən kadrları arasında bir nəfərdə alimi olmayan Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti bu günə kimi saysız-hesabsız professorlar, dosentlər, elmlər namizədləri, akademiyanın müxbir üzvləri və s. elm xadimləri hazırlamışdır. Peşəkar kadrların hazırlanmasına görə 1972-ci ildə İnstitut Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif edilmişdir. 1990-cı ildən isə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutu Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti adını almışdır. Hazırda Pedaqoji Universitet respublikamızın məktəbləri üçün yüksək keyfiyyətli müəllimlər hazırlayır və bu məsuliyyətli işi layiqincə yerinə yetirməyə davam edirlər.

Pedaqoji Universitetinin fundamental prinsiplərindən biri pillələr üzrə ümumtəhsil məktəblər, kolleclər, bakalavr, magistratura və doktoranturaya qədər elmi və elmi-pedaqoji kadrların fasiləsiz hazırlanması sisteminin həyata keçirilməsidir.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin rektoru tarix elmləri doktoru, professor Cəfər Məmməd oğlu Cəfərovdur. Universitetdə 7000-dən çox tələbə təhsil alır. Universitetin 55 kafedrasında 330 dan çox peşəkar müəllim çalışır. Universitet 8 fakültədən ibarətdir: Tarix və coğrafiya, filologiya, riyaziyyat, fizika, kimya və biologiya, məktəbəqədər təhsil fakültəsi, İncəsənət və fiziki tərbiyə fakültəsi, İbtidai təhsil fakültəsi, Sabah Mərkəzi.

Hazırda ADPU-nun nəzdində Ağcabədi, Cəlilabad, Quba, Şamaxı, Şəki, filialları və

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci fəaliyyət göstərir. Universitetin tələbələr üçün əsas bilik və elmi tədqiqat bazası olan kitabxanası və oxu zalları vardır. Kitabxananın kitab fondu 700 min nüsxədən çoxdur. Universitetdə kompüter otaqları, onomastika laboratoriyası, zoologiya muzeyi, tibbi yardım mərkəzi, və s. vardır. ADPU AMEA-nın təhsil, elm, mədəniyyət və texnologiya problemləri ilə məşğul olan bölmələri, habelə digər aparıcı yerli universitetlərdən, problemlərin həllində nəzəri və praktik təcrübə toplamış institutlar ilə fəal əməkdaşlıq edir. Universitetimiz təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təhsilin beynəlmiləl, beynəlxalq əlaqələrin və xarici dilin səviyyəsinin yüksəldilməsi sahəsində gerçəkləşən tədbirlər həyata keçirir. Universitetin rektoru professor Cəfər Cəfərov beynəlmiləl əlaqələrin genişlənməsində Türkiyə Universitetləri ilə əlaqələr xüsusi önəm verir. ADPU müxtəlif beynəlxalq əlaqələrdə, o cümlədən inklüziv təhsil sahəsində iki böyük layihədə iştirak edir. MDB ölkələri ilə əməkdaşlıq edir.

Azərbaycan dövlət Pedaqoji Universiteti və ABŞ-in Corc Vaşinqton Universiteti arasında 31 mart 2020-ci ildə ikili diplom proqramı üzrə sənəd imzalanıb. Tədbirdə Təhsil naziri, Corc Vaşinqton Universitetinin Təhsil və insan inkişafı fakültəsinin dekanı Maykl Foyer, ADPU-nun rektoru Cəfər Cəfərov, ABŞ-in ölkəmizdəki səfiri Örl Litzenberqer, ali məktəblərin rektorları və digər rəsmi qonaqlar iştirak etmişdilər. Pedaqoji Universitet bir çox xarici ölkələrlə sıx əlaqə saxlayır.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetdə təhsil almış və 27 sentyabr 2020-ci ildə başlanan Vətən müharibəsində iştirak etmiş 12 məzunumuz şəhidlik zirvəsinə ucalmışdır. Tarix-

coğrafiya fakültəsini 2019-cu ildə bitirmiş tələbəm, igid, qəhrəman Firdovsi Tahirov vətən uğrunda canından keçmişdir. Biz şəhidlərimizin qarşısında baş əyirik və onlarla fəxr edirik. “Çox sevinirəm ki, həmişə yazılmış tarixdən dərs deyirdim, indi amma tarix yazan müəllimlərdən biriyəm” deyən tələbəmiz olmuş Masallı rayon Qaralı kənd orta məktəbində müəllim işləyən kəşfiyyatçı Ceyhun Qurbanov Qubadlı, Fizuli, Şuşa uğrunda gedən müharibədə vuruşmuş, kəşfiyyat aparmış və qələbə ilə alını açığızü ağ şagirdlərin qarşısında 44 günlük müharibənin canlı şahidi, müharibə iştirakçısı olmaqla yanaşı tarix dərsi keçir. “Bu dəqiqə ən çox gedəcəyəm və şagirdlərimə yeni tarix var deyəcəyəm Şuşanın, Fizulinin azad olunması bu tarixi öyrədəcəyəm yadda saxlasınlar.” (Ceyhun Qurbanov)

Problemin aktuallığı. Məhz müstəqil düşüncəli şəxsiyyət həyatda fəal mövqe tutur, vətənin, dövlətin, millətin mənafeyini hər zaman uca tutur, tariximizi, mədəniyyətimizi milli dəyərlərimizi daim qoruyub saxlayırlar. ADPU təsis olunduğu vaxtdan bu günə qədər 100 il cəmiyyət üçün ən yüksək peşə olan zəngin müəllim kadrlar yetişdirmiş və hazırda bu ali peşənin davamçısıdır.

Problemin elmi yeniliyi. Müəllim olmaq tək-cə öyrədən və öyrənən, öyrədənləri öyrətmək deyil, burada insan kapitalının, mənəvi tərbiyə, elmi dünyagörüşü, müstəqillik qabiliyyətinin və şəxsiyyətin formalaşmasına nail olmaq, bilik və tədqiqatçılıq bacarıqlarını tətbiq etməkdən ibarətdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Sürətlə inkişaf edən və İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının tələblərinə uyğun formalaşan cəmiyyət müəllimlərin hazırlıq və peşəkarlığı səviyyəsinə müsbət təsir etməklə yanaşı praktik fəaliyyəti gücləndirir.

Ədəbiyyat:

1. AMEA-nın A. Bakıxanov adına Tarix institutu. Azərbaycan tarixi. 7 cildə. VI cild. –Bakı: Elm, -2008, s. 204, 208.
2. Курбанов, А., Садыхов, Ш, Салахов, М. Первый Педагогический Институт Азербайджана. - Баку, -1981, -260 с.
3. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professorları 1921-2021. –Bakı, -2021, -s. 318-319
4. T. İsayeva. Ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixi fənninin tədrisində mətn üzərində işin təşkili (V-XI siniflər). -Bakı, -2013 (dissertasiya). -s. 17.
5. M. Verdiyeva. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Tarix və coğrafiya fakültəsi 100 ildə. -Bakı: Elm və zəka, -2021

E-mail: taranaisayeva@mail.ru

Rəyçilər: ped.ü.elm.dok. İ. H. Cəbrayilov
t.ü.fəls.dok., dos. A. Piriyeva

Redaksiyaya daxil olub: 24.01.2022.